

mihî mei formandi fingendique sunt novi prorsus reddentur ubi dederò spiritum novum in visceribus eorum) ut olim fortes ac firmi quant rigidioris disciplinae viam perferre.

VERS. 59. — Et, rursus, NEMO BIBENS, qui hiberit, qui assuetus est libere vetus vinum, STATIM VELT NOVUM, statim eò adducitur, ut, vetere relicto, amplectatur novum, quantumvis novum melius etiam sit.

MELIUS, blandius, utilius, Syrus, *bassim* suavius. Sententia est ex consuetudine et affecto jam animo profecta; usus enim et consuetudo gustum formant. Tertiam itaque hic adhuc similitudinem Salvator addit, ad statendum eam quam erga discipulos suos

CAPUT VI.

1. Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli ejus spicas, et manducabant confrictas manibus.

2. Quidam autem Phariseorum dicebant illis: Quid faciis quod non licet in sabbatis?

3. Et respondens Jesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis quod fecit David cum esurisset ipse, et qui cum illo erant:

4. Quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis sumpsit, et manducavit, et dedit his qui cum ipso erant: quos non licet manducare nisi tantum sacerdotibus?

5. Et dicebat illis: Quia dominus est Filius hominis, etiam Sabbati.

6. Factum est autem et in alio sabbato, ut intraret in synagogam, et doceret: et erat ibi homo, et manus ejus dextra arida.

7. Observabant autem scribæ et Pharisei, si in sabbato curaret, ut invenirent unde accusarent eum.

8. Ipse verò sciebat cogitationes eorum: et ait homini qui habebat manum aridam: Surge, et sta in medium. Et surgens stetit.

9. Ait autem ad illos Jesus: Interrogo vos, si licet sabbatis benefacere, an malè, animam salvam facere an perdere?

10. Et circumspiciens omnibus, dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit: et restituta est manus ejus. 11. Ipsi autem repleti sunt insipientia, et colloquebantur ad invicem, quidnam facerent Jesu.

12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei.

13. Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos: et elegit duodecim ex ipsis (quos et apostolos nominavit);

14. Simonem, quem cognominavit Petrum, et Andream fratrem ejus, Jacobum et Joannem, Philippum et Bartholomæum,

15. Matthæum et Thomam, Jacobum Alphæi et Simonem qui vocatur Zelotes,

16. Et Judam Jacobi, et Judam Iscariotem, qui fuit proditor.

17. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis ab omni Judæa et Jerusalem, et mariimâ, et Tyri et Sidonis,

tenet rationem, nimirum, quòd aliis assueverint discipuli, non assueverint frequentibus jeuniis, etc. Vix enim credi possit quàm difficile sit, consueti non consuetis etiam potioribus postponere, in omni genere rerum; tantum retardare consuetudo potest. Cæterum dat intelligendum voce ista *statim*: quemadmodum is qui assuevit vino veteri, paulatim eò adducitur ut approbet novum, imò ut tandem, assuefactus nonnihil, etiam præferat veteri; ita mihî cum discipulis meis est agendum, quos tandem etiam eò adducendum me scio, ut frequentia jejunia, longas preces, aliæque luctuosa et gravia virtutum exercitia, præferant deliciis et voluptatibus mundi omnibus.

CHAPITRE VI.

1. Or, il arriva le jour de sabbat, appelé le second premier, comme Jesus passait le long des blés, ses disciples se mirent à arracher des épis; et les froissant dans leurs mains, ils en mangeaient.

2. Alors quelques-uns des Pharisiens leur dirent: Pourquoi faites-vous ce qu'il n'est point permis aux jours de sabbat?

3. Jésus leur répondant, dit: N'avez-vous donc pas lu ce que fit David, lorsque lui, et ceux qui l'accompagnaient, furent pressés de la faim?

4. Comment il entra dans la maison du Seigneur, et prit les pains de proposition, en mangea et en donna à ceux qui étaient avec lui, quoiqu'il n'y ait que les prêtres à qui il soit permis d'en manger?

5. Et il ajouta: Le Fils de l'homme est maître du sabbat même.

6. Il arriva encore une autre fois, qu'étant entré dans la synagogue un jour de sabbat, et s'étant mis à enseigner, il se trouva là un homme qui avait la main droite desséchée.

7. Or, les scribes et les Pharisiens observaient s'il gérait un jour de sabbat, afin d'avoir sujet de l'accuser.

8. Mais comme il connaissait leurs pensées, il dit à cet homme qui avait la main desséchée: Lève-toi; tenez-vous là au milieu. Il se leva et se tint debout.

9. Jésus leur dit ensuite: J'ai une question à vous faire: Est-il permis aux jours de sabbat de faire du bien ou du mal, de sauver la vie ou de l'ôter?

10. Et les ayant tous regardés, il dit à cet homme: Étendez votre main, et il l'étendit, et elle fut rétablie.

11. Ce qui les remplit de fureur, et ils s'entretenaient ensemble de ce qu'ils pourraient faire contre Jésus.

12. En ce temps-là, Jésus s'en étant allé sur une montagne pour prier, y passa toute la nuit à prier Dieu.

13. Et quand il fut jour, il appela ses disciples, et en choisit douze d'entre eux, qu'il nomma apôtres:

14. Simon, auquel il donna le nom de Pierre, André son frère, Jacques et Jean, Philippe et Barthélémi,

15. Matthieu et Thomas, Jacques fils d'Alphée, et Zelote, qui fut appelé le Zélé,

16. Jude, frère de Jacques, et Judas Iscariote, qui fut celui qui le trahit.

17. Il descendit ensuite avec eux, et s'arrêta dans la plaine, où il trouva la troupe de ses disciples, et une grande multitude de peuple de toute la Judée, de Jérusalem, et du pays maritime de Tyr et de Sidon.

18. Qui venerant ut audirent eum, et sanarentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur.

19. Et omnis turba querebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes.

20. Et ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei.

21. Beati, qui nunc esuritis, quia saturabimini. Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis.

22. Beati eritis cum vos oderint homines, et cum separaverint vos, et exprobraverint, et ejecerint nomen vestrum tanquam malum, propter Filium hominis.

23. Gaudeat in illa die, et exultate: ecce enim merces vestra multa est in celo: secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum.

24. Verumtamen vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram.

25. Vae vobis, qui saturati estis, quia esurietis. Vae vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis.

26. Vae cum benedixerint vobis homines; secundum hæc enim faciebant pseudopropheta patres eorum.

27. Sed vobis dico, qui auditis: Diligite inimicos vestros; benefacite his qui oderant vos.

28. Benedicite maledicentibus vobis, et orate pro calumniantibus vos.

29. Et qui te percussit in maxillam, præbe et alteram: et ab eo qui auferit tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere.

30. Omni autem petenti te, tribue; et qui auferit quæ tua sunt, ne repetas.

31. Et prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter.

32. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam et peccatores diligentes se diligunt.

33. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia, siquidem et peccatores hoc faciunt?

34. Et si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? nam et peccatores peccatoribus feneratorant, ut recipiant æqualia.

35. Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite, et mutuum date, nihil inde sperantes: et erit merces vestra multa, et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos et malos.

36. Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est.

37. Nolite judicare, et non judicabimini: nolite condemnare, et non condemnabimini; dimitte, et dimittemini.

38. Date, et dabitur vobis: mensuram bonam, et conferam, et coagitatam, et superfluentem dabitur in sinum vestrum. Eadem quippe mensurâ, quæ mensi fueritis, remetietur vobis.

39. Dicebat autem illis et similitudinem: Numquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foveam cadunt?

40. Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus.

18. Qui étaient venus pour l'entendre, et pour être guéris de leurs maladies, parmi lesquels il y en avait aussi qui étaient possédés d'esprits immondes: et ils étaient guéris.

19. Et tout le peuple cherchait à le toucher, parce qu'il sortait de lui une vertu qui les guérissait tous.

20. Alors Jésus levant les yeux vers ses disciples, leur dit: Vous êtes bienheureux, vous qui êtes pauvres, parce que le royaume de Dieu est à vous.

21. Vous êtes bienheureux, vous qui avez faim maintenant, parce que vous serez rassasiés. Vous êtes bienheureux, vous qui pleurez maintenant, parce que vous rirez.

22. Vous serez bienheureux lorsque les hommes vous haïront, qu'ils vous reconnoissent, qu'ils vous diront des injures, et qu'ils rejeteront votre nom comme mauvais, à cause du Fils de l'homme.

23. Réjouissez-vous en ce jour-là, et tressaillez de joie: car voici qu'une grande récompense vous est réservée dans le ciel; parce que c'est ainsi que leurs pères traitaient les prophètes.

24. Mais malheur à vous, riches, parce que vous avez votre consolation.

25. Malheur à vous qui êtes rassasiés, parce que vous aurez faim. Malheur à vous qui riez maintenant, parce que vous serez réduits aux pleurs et aux larmes.

26. Malheur à vous lorsque les hommes vous applaudiront; car c'est ainsi qu'en usaient leurs pères à l'égard des faux prophètes.

27. Mais pour vous qui m'écoutez, je vous dis: Aimez vos ennemis; faites du bien à ceux qui vous haïssent.

28. Bénissez ceux qui vous maudissent: et priez pour ceux qui vous calomnient.

29. Si quelqu'un vous frappe sur une joue, présentez-lui encore l'autre: et si quelqu'un vous prend votre manteau, laissez-lui aussi prendre votre robe.

30. Donnez à tous ceux qui vous demandent, et ne redemandez point votre bien à celui qui vous l'emporte.

31. Et ce que vous voulez que les hommes fassent pour vous, faites-le pareillement eux.

32. Que si vous n'aimez que ceux qui vous aiment, quel gré vous en saura-t-on, puisque les pêcheurs mêmes aiment aussi ceux qui les aiment?

33. Et si vous faites du bien à ceux qui vous en font, quel gré vous en saura-t-on, puisque les pêcheurs font la même chose?

34. Et si vous prêtez à ceux de qui vous espérez recevoir, quel gré vous en saura-t-on, puisque les pêcheurs mêmes prêtent aux pêcheurs, afin d'en recevoir un pareil avantage?

35. Mais aimez vos ennemis: faites du bien, et prêtez sans rien espérer; et alors votre récompense sera très-grande, et vous serez les enfants du Très-Haut, parce qu'il est bon lui-même aux ingrats et aux méchants.

36. Soyez donc pleins de miséricorde, comme votre Père est plein de miséricorde.

37. Ne jugez point, et vous ne serez point jugés; ne condamnez point, et vous ne serez point condamnés; remettez, et on vous remettra:

38. Donnez, et on vous donnera; on versera dans votre sein une bonne mesure, bien pressée et entassée, qui se débordera; car on se servira envers vous de la même mesure dont vous vous serez servis.

39. Il leur proposait aussi cette comparaison: Un aveugle peut-il conduire un autre aveugle? ne tomberont-ils pas tous deux dans la fosse?

40. Le disciple n'est pas plus que le maître; mais tout disciple est parfait lorsqu'il est semblable à son maître.

41. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quae in oculo tuo est, non consideras?

42. Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine ejectione festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, ejectione primam trabem de oculo tuo: et tunc perspicies ut educas festucam de oculo fratris tui.

43. Non est enim arbor bona, quae facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum.

44. Unaquaeque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant uvam.

45. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: et malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.

46. Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non facitis quae dico?

47. Omnis qui venit ad me, et audit sermones meos, et facit eos, ostendam vobis cui similis sit:

48. Similis est homini aedificanti domum, qui fodit in altum, et posuit fundamentum super petram: inundationem autem facta, illius est flumen domui illi, et non potuit eam movere, fundata enim erat super petram.

49. Qui autem audit, et non facit, similis est homini aedificanti domum suam super terram sine fundamento: in quam illius est fluvius, et continuo cecidit, et facta est ruina domus illius magna.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — SABBATO SECUNDO PRIMO, id est, sabbato duplici sive bis primo aut bis solemniter, hoc est, die septimo hebdomadae concurrente cum alio die festo, Pentecostes (verisimile est, tunc enim segetes triticeae maturae erant et messi proxima) aut certe neomeniae. Simili modo Joan. 19, v. 31, sabbatum concurrentium secundo die Azymorum, vocatur magnus dies sabbati. Ex infinita de sabbato secundo primo sententiarum varietate, ista haec tenens probatur maxime. Syrus, quod mirum, nullam mentionem facit sabbati secundi primi, sed simpliciter, in sabbate, dicit. Verbum hoc duobus modis Hebraice effertur: frequentius tamen est sabbatum, quam sabbationem. Significat autem proprie septimum hebdomadae diem, sic dictum à quiete, nam sabbatum quiescere est, sabbatum quies; eo quod initio mundi Deus illo requieverit ab opere creationis, Gen. 2, v. 2, ac postea praeeperit etiam Israelitis, illo singulis hebdomadis recurrere ad omni opere abstinere, Exodi 20, v. 10, et 23, v. 2, 3. Ceterum et alius quivis dies festus, praesertim quo ab operibus servilibus feriandum erat Judaeis, sabbatum vocatur; Levit. 23, v. 13, 21, 32, 39; sed hic de proprio dicto sabbato sermo est, quo permittitur quidem certi spatii desambulatio,

VERS. 4. — IV SABBATO. Sabbat seu sabbationem (nam utroque modo Hebraice, et exinde Graece dicitur) proprie significat cessationem seu quietem et ulterius determinatam à Deo destinatum, nempe septimum heb-

41. Pourquoi voyez-vous une paille dans l'œil de votre frère, lorsque vous ne voyez pas d'une poutre qui est dans votre œil?

42. Ou comment pouvez-vous dire à votre frère: Mon frère, laissez-moi ôter la paille qui est dans votre œil, vous qui ne voyez pas la poutre qui est dans le vôtre? Hypocrite, ôtez d'abord la poutre qui est dans votre œil, et après cela vous verrez comment vous pourrez tirer la paille qui est dans l'œil de votre frère.

43. L'arbre qui produit de mauvais fruits n'est pas bon; et l'arbre qui produit de bons fruits, n'est pas mauvais.

44. Car chaque arbre se connaît par son fruit. On ne cueille point, en effet, de figues sur des épinés; et on ne coupe point de grappes de raisin sur des roncées.

45. L'homme de bien tire de bonnes choses du bon trésor de son cœur; et un méchant homme en tire de mauvaises du mauvais trésor de son cœur. Car la bouche parle de l'abondance du cœur.

46. Mais pourquoi m'appeliez-vous, Seigneur, Seigneur, et ne faites-vous pas ce que je dis?

47. Je vais vous montrer à qui est semblable tout homme qui vient à moi, qui entend mes discours et qui les met en pratique.

48. Il est semblable à un homme qui bâtit une maison, et qui, après avoir creusé bien avant, en a posé le fondement sur la pierre: un débordement d'eaux étant arrivé, un fleuve est venu fondre sur cette maison; et il n'a pu l'ébranler, parce qu'elle était fondée sur la pierre.

49. Mais celui qui écoute mes paroles sans les pratiquer, est semblable à un homme qui a bâti sa maison sur la terre, sans y faire de fondement: un fleuve étant venu fondre sur cette maison, elle est tombée aussitôt, et la ruine en a été grande.

quale Act. 1, v. 12, describitur, à monte Oliveti in civitatem Jerusalem; sed prohibebatur omne opus, non tantum servile, verum etiam quo necessarius cibis parari possent. Hinc enim orta est questio subsequens. Discipuli non sibi prospexerant de rebus corpori necessariis: harum enim minima illos cura tangebatur, auditu et assiduitate Salvatoris perpetuo detentos. Fortè nec otium illis suppetiverat praefrequenti populi accursu, quemadmodum aliquando, Marc. 3, v. 20.

ET MANDUCABANT GRANA EXCLUSA. Non auferendi et servandi, sed frumento vescendi gratia, avelebant spicas. Austerioris vite indicium est, non preparatas epulas querentis, sed cibo simplici, primum obvivo, contentae. Sine praemeditatione aliqua ac preparatione mensam sibi se constituent, ut continuè ferè cogantur inedia premi, neque tamen à Christo abscedant. Poterat facile Christus illos pascere, et quidem abundanter; verum ita maluit suos instituire, ut ferenda fami assuescerent, disce-rentque modicis esse contenti, in tempus illud quo abfere ipse corpore, quando omnis generis molestie pro Evangelio toleranda ipsis ferret. Fames itaque discipulorum nostram debet reprimere gulam;

domadae, in quo nihil operis fieri poterat, non solum servilis, sed neque necessarii ad parandos cibos, quia praeventi poterat, Exodi 23, v. 3, quae severitate observabatur etiam dies expiationis, Levit. 23, v. 30 et 31.

et spicarum evulsio delicias cupediasque nobis excutere à manibus. CONFRICANTES MANUS; confectione manuum exoles grana. Syrus hoc praeponebat manducationi, ut ordine prius est: Et confricabant manibus suis et manducabant.

VERS. 2. — DICERANT ILLIS. Discipulos alloquebantur, sed accusatio in magistrum ipsum ex illorum mente stringebatur; idcirco priores evangelistae ita rem narrant, ut Dominum allocuti dicantur. Quantum facile poterit fieri ut, à discipulis initio facto, tandem ad Christum disceptatio pervenerit.

QUI, CUR. Quid non licet. Repetitur Graece et Syriace facere quod nemini licet, quod omnibus prohibuitur est.

SABBATIS, in sabbato. Externis operibus violant sabbatum, quod lege Dei tam religiose quiete colendum praecipitur: facile itaque videre est, doctrinam tuam divinae legi adversam esse, et abducentos te agente à praescripto legis Dei, qui tuo se magisterio dederunt. Ambitio et persona odium concurrentia, quivis facile in calumniam rapiunt, etiam inanimata quaeque, et simplicissima, atque à prohibentis legislatoris mente alienissima, quale erat istud discipulorum factum, obiter inter eundem spicas vellentium et contententium, ut fami affligenti mederetur, quod non erat aliud quam malum aut nocuum ex arbore carpere, excorticare, et comedere. Ceterum allaturi sint tibi, non tantum Decalogi illud praecipitum saepe repetitum, sed et loca

Extensum est inde vocabulum ad omnia caetera festa, ibid., v. 32, quibus non ab omni opere, ut dicebat, sed à servili tantum cessabatur: quae differentia videtur notari Levit. 23, v. 3, collato cum versu 7 et 8. Denique per catachresin sabbatos pro tota hebdomada usurpatur: unde feria secunda, tertia, etc. Hebraeis dicitur secunda et tertia sabbati, id est, hebdomadae, 1 ad Corinth., v. 2, et Marti., v. 2. Nisi sensum esse velis, prima, secunda, etc., post sabbatum. Hoc loco videtur intelligi sabbatum proprie dictum, quo cibis parare non liceret; nam inde est orta questio, et Christi responsio satis indicat, discipulos aliquid fecisse, quod extra necessitatem non licuisset sabbato. Sed Lucas vocat illud sabbatum secundo primum, quod verbum infinitis peperit sententias. Quibus omissis omnium videtur probatissima S. Chrysostomum. Initio Hom. 40, quod dicitur secundo primum quasi bis primum seu bis solemniter, eo quod sabbatum et aliud festum concurrerent in eundem diem. Cum autem hoc contigerit eo tempore quo segetes habebant spicas, necesse est consequenter incidisse hoc sabbatum in primum vel ultimum diem Azymorum qui erant similiter etiam festi; vel in diem Pentecostes. Nam quod Janesius in Concordia, Franciscus Lucas et alii putant, etiam ratione incidentis Neomeniae potuisse esse duplex, falluntur, quia neomenia non erat festum in populo; sed tantum in templo: nam est certa sacrificia in his offeruntur; ut praescribit Numerorum 28, v. 44, et tibus non arthesis; sed argenteis, in eis claugerent, ut est Numerorum 10, tamen in eis non cessabatur ab operibus servilibus. Multo vero magis fallunt Maldonatus, dum putat non potuisse spicas haberi nisi in festo Pentecostes, eo quod tunc, Deuter. 16, v. 19, in messem mitteretur. Est enim certissimum; manipulum spicarum offerri solent, tanquam primitias messis inchoatae;

Exodi 16, v. 23, 25, et 25, v. 2, 3, quibus declaratum est, sabbato ita omne opus esse prohibuitur, ut etiam illud quo cibum parat. De illis diebus festis, nominatim primo Azymorum, scriptum est Exodi 12, v. 16: Nihil operis facietis in eis, exceptis his quae ad vescendum pertinent; de sabbato vero: Non succenditis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati, Exodi 23, v. 3.

VERS. 3. — RESPONDENS, pro discipulis, non ignorans se praepetorem imprimis taxari.

Nec, non quidem legis, Ne hoc quidem legis, non legis vel hoc, quod tam est obvium, et solum poterat calumniam huiusmodi arcere? Vos qui Scripturam scientia gloriamini, si legisseis et pressè considerassetis, non discipulos meos calumniaremini ut violatores sabbati et legis divinae transgressores. Refellit Pharisaicum calumniam ex probato Scripturam exemplo, simul et naturae lege.

DAVID, vir ille iuxta cor Dei, 1 Reg. 15, v. 14.

ET QUI CUM EO ERANT, scilicet esurierant: unde à perisque libris Graece additur ipse et qui cum eo, ita ut clarum sit ad proximum currit referendum: fama stimulante ipsum et comites ipsius. Comites Davidi fuisse vel paucos aliquot, dubium esse non potest, id disertè affirmante Christo Domino; nam, nec aliqui David panibus quincque simili et bastà aut gladio onerare se voluissent, 1 Reg. 24, v. 5, 8. Verisimile est, cum lege necessitatem metueret, de fidei aliquot comitibus sibi providisse, quos ita disposuerit, ut à Jonathà reversus, in viâ paratos fugae socios invenire

secunda die Azymorum, hoc est in festo Paschatis, Levit. 23, v. 10 et 11, et locus Deuter., expressè refert ipsum Maldonatum, nam poque tunc neque primitiae segetis seu frugum tunc offerrebantur, ut ipse videtur putare, sed panem ex frugibus jam demissis, Levit. 23, v. 17.

VELLEBAT DISCIPULI EAS SPICAS. Esuriebant, sive quod pro populi concursu nec spatium habuissent manducandi, Marc. 3, v. 20, sive quod audienti Salvatoris avilitate nec de necessariis fuissent solliciti. Vellere spicas permittit expressè lex in agris alienis, Deuter. 23, v. ult.; quod etiam sabbato ferri. vult licuisse, lib. 4, c. 20. Etsi tunc non liceret metere. Ex MANUCABANT. Quod austerioris vite indicium esse notat Hieron., ut potè non preparatas epulas, sed cibos simplices quaerentium.

VERS. 5. — PHARISAEORUM, qui potius carpunt quam discendi causas sequuntur. Quos non licet in sabbatis, nempe vellendo et confricando spicas, cibum parare, hoc enim licebat quidem aliis festis, Exodi 12, v. 16, non tamen sabbatis, ut supra diximus. Discipulis autem arguit, sed impetum magistrum; quasi dicerent: ex factis discipulorum turorum patet doctrina tua.

VERS. 5. — NEC RUC LEGISTIS, vos qui de scientia legis inflati, me et discipulos accusatis. Quoniam fecit David, quon non audetis reprehendere, ut potè vir secundum cor Dei, cum scripsisset IRE, ET QUI CUM ITO ERANT, hoc est cum simili necessitate praemertur: nam excessio ista petiit, ex necessitate, quia non habet legem. Unde Marcus 2, v. 25, dicit, quando necessitatem habuit. Cum autem Christus apud Matth. dicit eos qui cum ipso erant, esuriebat, et Lucas addit eos dōdōsse panem sibi, qui cum ipso erant; et David ipse dicit se condixisse primitias in illum et illum locum,

posset. Nam et cum illos nollet apparere in Nobe, solus ipse adit tabernaculum Domini, et cum pontifice egit, illis alibi relicis.

VERS. 4. — IN DOMUM DEI; in atrium tabernaculi Domini; quo modo venerit ad summum sacerdotem agentem in tabernaculo Domini. In atrium tabernaculi laici patebat ingressus. Vocatur autem tabernaculum domus Dei, quia habitatio erat Dei in medio filiorum Israel, ut frequenter ipse loquitur, Exodi 25, v. 8, et 29, v. 45, illic enim presentem se exhibebat, per miracula, oracula, responsa, aliaque effecta: denique illic adibat, illic colebatur.

PANES PROPOSITIONIS. Hebraicâ phrasi ita dicuntur, pro eo quod Latine dicas *panes propositi*, sive, ut quidam explicant, *appositii*. Syrus dicit, *panem mensam Domini*. Septuaginta Interpretes, aliquando ἀρτους ἐπιθητικῶς, aliquando προκειμένους, interpretati sunt, ex Hebraico *lehem panim*, quod ad verbum sonat, panem facierum seu faciei; caret enim Hebraicis *panim* numero singulari. Nominis ratio est quod essent panes perpetuò, ita ut nunquam dessee possent, appositii sive propositi in conspectu Domini, super mensâ aureâ huic cultui consecratâ, sitâ in priori tabernaculi parte, ad latus aquilonare, proximè à Sancto sanctorum. Hujus enim mensa: non alius erat usus, quam ad duodecim hujusmodi panes perpetuò continendos, jugis convivii significatione et formâ, quo testabantur duodecim tribus Israel, se à Deo continue nutrirî et ali; docebantur autem veri Israelitae, perpetuum Deo in pauperes eleemosynam offerre. Nam quod Josephus ait lib. 6 de Bello, cap. 6, duodecim panibus annum fuisse significatum et signa circuli zodiaci, ut septem lucernis candlabri, stellas errantes, frivolum est.

SUMPST, accepit, dante summo sacerdote. Nec summus sacerdos igitur qui panes ipsos delit, estimavit lege vetitum esse, homines fame oppressos sacris panibus pascere. Hoc robor exemplo addit, simul et Christum ipsum tuetur non arguendum discipulos suos, sed sinentem agere.

ET DEDIT HIS. Graecè additur etiam: *Et dedit etiam his*. Ecce disertè Salvator asserit comites Davidi fuisse, quo sacris propositionis panibus actu paverit sicut seipsum. Cum enim pueros secum à mulieribus abstinnisse testatus esset, acceptum à sacerdote sacrum panem tulit illis, eò loci, ubi jussu erat ut opperirentur reditum suum.

necesse est dicere aliquos fuisse comites Davidis, non quidem praesentes, sed certo loco condictos, ut ita concordent verba David cum Achimelech, 1 Reg. 21, v. 1 et 2. Nam quamvis David posset dici mentitus, ut vult Jansenus, non tamen mentitus dici potest Christus.

VERS. 4. — QUOMODO INTRAVIT IN DOMUM DEI, atrium scilicet circumdans tabernaculum. Nam hoc fuisse ibi satis patet ex loco 1 Reg. cit., etsi arca non esset ibi, sed in Gaba, 1 Reg. 7, v. 1 et 2; Reg. 6, v. 3. ET PANES PROPOSITIONIS, id est, propositos; Hebraicè *panes facierum*, ita dictos, quod duodecim panes in tabernaculi parte septentrionali coram facie Domini, in Sancto sanctorum habitantis, erant semper propositi, ut significaretur duodecim tribus à

NISI TANTUM SACERDOTIBUS. Panes illi singulis sabbatis mutabantur, quando loco veterum calidi recentescere apponebantur. Veteres igitur sublatis à facie Domini, in usum cedebant sacerdotum, atque illorum solum, à quibus nec alibi comedi poterant quam in loco sancto, Levit. 24, v. 8. Sensus igitur loci est: David vir juxta cor Dei, Deo et hominibus probatus, fame urgente, et comedit ipse, et distribuit comitibus suis, sacros propositionis panes, quos tam ipse quam ipsius comites, cum sacerdotes nequaquam essent, disertâ lege prohibebantur comedere; judicante haud dubium viro sancto, cujus mentem Dei Spiritus illustrârat, legem positivam, etiam ab ipso Deo sine medio latam, ita interpretandam esse, ut cedat legi naturae, et sacras caeremonias ita observari jussas, ut urgenti hominis necessitati non praejudicent. Id si observassetis aliquando in sacrum Scripturarum lectione, non discipulos meos accusaretis legis Dei violatae, quod, fame stimulate, obvias frumenti spicas, die sabbati avulsas interque manus communitas, comedant.

VERS. 5. — ET DICEBAT ILLIS. Sermonem hâc de re habitum conclusit hâc generali sententiâ. QUA, superest sensui, ut frequenter aliâs.

DOMINUS EST. Constructionis ordo est: Filius hominis est Dominus etiam sabbati.

FILIUS HOMINIS, ego qui dignatione miser et vulgaris sum homo; ego dignatione filius hominis, missus ad salvandum hominem illiusque salutem procurandum, qui naturâ Dominus sum ceterarum rerum omnium, sum et sabbati, ita ut pro arbitrio meo et hominum utilitate ac salute, illud moderari, laxare, abrogare possim. Vide supra, ubi latius egimus de his vocibus: *Filius hominis*.

ETIAM SABBATI; sic et alii codices Graeci addunt καὶ τὴν σαββάτου. Naturâ, ut rerum omnium, ita et sabbati sum Dominus, quippe Filius Dei, unus cum Patre creator, auctor, institutor ac moderator rerum omnium à Deo profectarum. Hoc ex operibus meis intelligere et cognoscere debetis: hoc enim Deus tot jam miraculis ostendit ac probavit, ac populus magnis acceptis beneficiis intellexit. Quocirca non est qui me certius queat judicare de sabbati sive profanatione sive violatione, qui possum etiam illud pro arbitrio moderari, imò et pro arbitrio abrogare, ac de illo statuere quod consultissimum judicavero. Nec ego igitur ab officio, ad quod missus sum,

Deo semper ali. QUOS NON LICET MANDUCARE, prohibente scilicet expressè lege communi; Levit. 24, v. 9.

VERS. 5. — DOMINUS EST. Nova hæc est ratio, cur innocentes sint, et non condemnandi, quia DOMINUS EST FILIUS HOMINIS, ETIAM SABBATI, id est, Filius hominis, quo inspicantur et conscientie hæc agunt, est Dominus etiam sabbati, utpotè naturâ Deus, creator, et institutor omnium rerum. legislator etiam sabbati: qui prout potest pro libito rigorem ejus moderari, dispensare, penitus abrogare, et violatores à peccato eximere, itaque sicut quator modis purgat discipulos suos, ita quator modis interpretandi positivam legem tradit, nempe ut cedant vel legi naturæ, vel alteri legi magis particulari, vel huma-

impedire religione sabbati: nec discipuli ministrique mei possunt pererâm agere in eo quod me presente et consentiente facium; non erant proinde à vobis condemnandi criminis. Christus omnium Dominus est, jure creationis gubernationisque, merito redemptionis, et dono Patris. Et sabbati itaque Dominus est ut legislator, qui ut illud instituit, et penitissimè perspectam habet illius colendi rationem, ita et potest abrogare, hominesque ab illius colendi necessitate absolvere, multò autem magis rigorem illius temperare, aut cum aliquibus aliquando dispensare. Occultè insinuat se abrogaturum aliquando Judaicum sabbatum, ut postea fecit. Quator itaque modis tutatur Salvator discipulos suos adversus Phariseorum calumniam; primo, Davidis exemplo, à necessitate naturæ; deinde sacerdotum, ab opere sublimiori; tertio, Osee prophetâ ut dignos commiseratione; postremo, ab auctoritate suâ. Quator item modos docet, juxta quos caeremonialis omnis et positiva lex interpretanda veniat; quorum unus est, ut cedat legi naturæ; alter, ut cedat alteri legi magis particulari; tertius, ut major humanitatis et dilectionis proximi quam rigoris verborum et externæ caeremoniae ratio habeatur; ultimus, ut si dispenset is qui legem tulit, vel auctoritate pollet, culpa non sit legem posthabuisse.

VERS. 6. — IN SYNAGOGA, ubi erant Pharisei quos redarguerat malè interpretatos spicarem in sabbato usum. Notanda bonæ conscientiae in Salvatore fiducia, nihil verentis prodire in publicum illorum conspectum, quos expertus erat in hoc totos esse, ut dicta factaque ipsius omnia in calumniam raperent.

ET MANUS EJUS, hebraismus, pro, *cujus manus*, antecessens loco relativi.

DEXTERA. Hoc ad miseriam exaggerationem facit quòd dextera emortua et ad omne opus inutilis esset, plus enim opus est homini manu dextera quam sinistra, si alterâ carendum esset.

VERS. 7. — SCRIBÆ ET PHARISÆI. Hi enim conspirabant plerumque adversus Dominum et adversus Christum ejus.

UT INVENIRENT, querebant igitur; jam enim ode-rant Christum et perditum volebant, sed nondum deprehenderant in eo quidquam quod speciem suggereret justè cum perdidit.

UNTE ACCUSARENT EUM, Graecè, ad verbum, *accusationem ejus*. Quidam libri legunt *adversus eum*, quod etiam non lectum rectè subaudiâs. *Accusarent*, apud summum sacerdotem et reliquum magistratum, tanquam adversarium legis, vel ex oratione, si responderet licere, (nam medicinam facere, opus ser-

nitati ac dilectioni proximi, vel denique auctoritati legitime dispensantis aut abrogantis.

VERS. 6. — ERAT ARIDA, id est, emortua, et ita inutilis ad opus.

VERS. 9. — SI LICET SABBATIS BENE FACERE, AN MALÈ. Quos interrogat Christus, ut questionem jam sibi ab eis propositam, Matth. 12, aliâ questione solveret. Indicat enim quòd qui non benefecerit, et non salva-

vile et sabbatis illicitum esse dicebant, propter operam externam, quae necessario ab hominibus adhiberi consuevit vel ex actione, si curaret (eo exaggeranda gravius, quo disertius illum praemonstrasset criminis) vel denique ex utroque. Hæc mens erat eorum, necessariae questionis vel obiecta. Observabant igitur et attentè erant, non ut visum admirarentur et penitus considerarent opus planè divinum, quod erat solo verbo aut tactu vegetare manum aridam: sed ut quavis ratione, praetextu cultus sabbati, calumniam streuerent. Odio enim Christi cum toti flagrant, eò amantiae venerunt, ut Deum ipsum conarentur in ordinem cogere, tanquam qui sabbatum instituens, legem sibi ipse imposuerit, vel aliqua servitute se obstrinxerit, ne sabbatis, sicut aliis diebus, operaretur.

VERS. 8. — COGITATIONES EORUM, quo consilio tum interrogaret, tum observarent eum; nimirum, ut et ex responso et ex actione ipsis, si possent, calumniam pararent. Hæc igitur Christo notæ fuerunt insidiae, quantumvis apud animos illorum secreta; studio enim religionis quam præ se ferebant, animi malevolentiam velabant illi.

ET AUT HOMINI, id est, idcirco jubet illi qui, etc., ut enim eo efficacius illorum cogitationes studiatque insidiosa refelleret, jussit viro prodire in medium. Quare et Syrus veritè: *Ipse verò qui cognoscerebat cogitationes eorum, dixit homini illi*.

STA IN MEDIUM. Syrus: *Veni sub prodi in medium synagoga* sive congregationis. Sudenti agro et stipem expectant ab his quos ad misericordiam moveret sua miseriam spectaculum, aut certè audienti inter alios docentem Christum, jubet Christus ut surgat, et conspicuum se præbeat presentibus omnibus; sapientissimè profectò, non tantum ut redderet omnes attentos edendo miraculo, verum multò magis, ut spectaculum miseri hominis, praesentes ad sequendam beneficiendi opinionem in proponenda questione inclinaret, contra sententiam calumniatorum.

ET SURGENS. Obedivit bonâ conceptâ spe, eò parator accipiendo beneficio Christi.

VERS. 9. — AUT AUTEM, ait igitur, Syrus: *Cum-que venisset et staret, ait*.

INTERROGO VOS, gr., *interrogabo vos*, futurum pro presenti, quemadmodum veritè interpres. Est autem hoc dicendi genus, à quo sæpe auspicamur, etiam in vernaculo sermone, interrogantem orationem: quo attentiores redantur i qui interrogantur, additio hæc ratione verbis pondere.

SI LICET. Pro si Graecè et Syriacè est it, quod nonnulli quidem precedentibus adjungunt, hoc sensu:

veritè proximum laborantem quando potest, consentire malefuisse eumque perdidisse. Per se autem est manifestum, non licere malefacere vel perdere hominem: unde relinquatur esse beneficentium curando. In Evangelio secundum Mattheum Christus redarguit Phariseos similitudine ovium, cui ipsimet latebantur die sabbati posse præstari beneficium liberationis ex fossâ.

Interrogabo vos quiddam. Alii per se legunt: Quid? Alii ad sequentia referunt: Quid licet, sive Utrum licet. Hunc postremum interpretandi modum, secutus est interpres: sed pro se habuit et, quod est si seu an.

AN MALE? an malefacere, beneficium afficere, scilicet egentem. Coniunctim legendum est *beneficere* uno vocabulo: non enim curavit Christus an boni aliquid facere liceat die sabbati (hoc enim erat extra controversiam), sed an charitatis officia proximis egentibus prestare liceat.

AN MALÉ? an malefacere? prodesse an nocere?

ANIMAM. Anget questionem. Hominem intelligit per *animam*. Hebraica Synecdoche, à parte totum, quod ait Euthymius.

SALVAM FACERE, servare, salutem afferre, incolumitati restituere.

AN PERDERE. Græcè est *occidere*, sed in aliis est Latino conformiter, *perdere*. Subaudi *animam*, hoc est hominem. Porro hoc quidem *perdere*, apud melius esse iudico quam *occidere*. Intelligendum est enim, Salvatore questionem hanc proponentem manu monstrasse signasseque manum hunc in medio consistentem, et tanquam de eo interrogasse an beneficere illi liceret an malefacere, salutem illi afferre an eum perdere; de cuius morte non agebatur, sed de vitio reddente inutilem: nam hoc est *perdere*, inutilem reddere, ita ut non vales tibi ipsi servire. Questioni itaque ab æmulis propositæ: *Si licet sabbatis curare?* narrante Matthæo; opponit aliam Salvator, cornutam illam, duoque inter se contraria continentem, quâ in angustum illos ita cogit, ut etiam tacentes, habeantur ab auditoribus eò refacti, ut à seipsis propositæ questionem non nisi contra suam ipsorum sententiam respondere queant. Vos me interrogatis an liceat die sabbati hominem corpore agrum curare? ego vos vicissim interrogo an liceat die sabbati, hominem nostrâ operâ egentem, beneficere an injuriâ afficere? salutem illi afferre an adimere? Certa res est, non licere salutem afferre aut inferre injuriam. Licet igitur beneficere et salutem afferre. Nam quod proximus eò necessitatis adductus est die sabbati, ut salutis incolumitative jacturam fecerit, quemadmodum miser iste, alius autem succurrere illi potest, quemadmodum ego huic possum, ille si non beneficere proximo, malefacit; si non restituit illi incolumitatem, adimere censetur. Lege enim charitatis tenetur unusquisque proximo laboranti succurrere quando potest, usque adeo ut iudicandus sit auctor ejus mali à quo potuit et non liberavit eum. Beneficentia igitur exercitatio sabbatis licita, imò

præcepta est, tam conveniens sanctificationi diei sabbati, quam malefacere est alienum. Cum scribit Salvator nihil ab ipsis respondendum, ita temperavit questionem, ut, ipsis tacentibus, illa secum afferret solutionem sui. Et quamquam non teneretur hominem hunc sanare, (divina enim erat hoc, non humana nature opus) at habet se ut hominem unum ex aliis, tanquam qui malefaceret, si egenti cum posset non beneficere, quo citra calumniam sanare possit, ipso opere Deum se esse declarans. At illi, tacebant. Videbant enim aut certe metuebant, ne verbis suis caperentur si quid responderent (cujus imprimis illos pudisset coram multitudine) præsertim cum nec discere cupiebant, nec opiniones pravæ corrigere, nec discedere ab animo Dominum persequendi.

VERS. 10. — **ET CIRCUMSPICITIS OMNIBUS.** Græcè et cum *circumspexit* illos omnes, scilicet nec esset qui responderet, circumtulit oculos Salvator in adversarios, semel ut videret, an non esset inter eos qui responderet, quod Lucas; iterum ut monstraret non ignotam sibi perversam ipsorum malitiam, quâ agente tacerent, quod Marcus narrat.

EXTENDE MANUM TUAM AD ILLAM. Jubet simul et suggerit facultatem præstandi quod jubet.

ET EXTENDIT. qui extendit, Christo Deo vitam et vegetantem potentiam manu reddente; cæteroque enim non potest manus arida ac proinde mortua et contracta extendi. *Extendit* est Latine, Syriacè et in uno exemplari Græcè, quo modo apud Matthæum et Marcum constanter legitur. In aliis porro Græcè libris hujus Evangelii secundum Lucam, illius loco est, *ille autem ita fecit*.

ET RESTITUTA EST. scilicet sanitati, quod etiam Græcè additur. Restituta est ipso extensionis momento.

MANUS EJUS. Additur Græcè et Syriacè *ut altera*, quæ nihil unquam mali passa fuerat. Postquam Pharisæus Christus oratione et argumentatione convicerat, reipsa magis etiam oppressit. Doceret licere sabbato citra religionis detrimentum curare proximum corpore agrum, quocumque modo illi fiat, sine medicamentis adhibitis, sive a motu manu tantum, sive quovis alio externo opere adhibito, illudque opus non servitium appellandum esse; se? beneficium, cuius omnis injuria esse possit, quod est apud alios Evangelistas. Attamen volens ipse manco præsentis sanitatem conferre, non vitur aliquid externum illorum modorum, ut facto luto, ut manu tacta et contractâ, vel alio simili; sed etiam in rationem, quam nulla unquam scribarum subtilitas, aut Pharisæorum superstitioni, cogitavit in sabbati violatione ponere: Ea fuit allocutio tantum, eaque brevissima: nemo enim lo-

qui prohibetur sabbato: aliqui neque ipsi potuissent illum interrogare. Non curat igitur, sed, solo verbo, solo jussu, sanat, nihil externis agens. Nihil itaque illis relictum fuit, unde vel speciem accusationis effingere possent, nisi forte, manus extensionem, aut manum ipsam, quod illo jubente ac volente restituta esset, accensantes, sensu communi planè se carere ostenderent. Redarguit itaque primùm rationibus fuere; mox verò reipsa multo magis et spectaculo exhibitio perturbati; quibus omnibus, illorum non solum inscitia, sed et invidia patefacta est, et Christi virtus illustrior testatorque evasit.

VERS. 11. — **INSIPIENTIA.** Unde debuerant ad meliora adduci, fidem, inquam, in Christum, et rectam de sabbati cultu doctrinam, auditis rationibus, tam illustri miraculo suffultis; inde deteriores secelerioresque evaserunt, quæ summa insipientia est. Verum Græcum, amentiam propriè vertas, q. d.: Versi sunt in furorem, in rabiem acti sunt, dum ferre non possent pondus illud rationum rerumque quo opprimebantur et apud adstantes pudebant. Cujus furoris violentiam cum ultra non possent intra se continere, mox egressi synagoga illum evomerunt; hoc est enim id quod sequitur:

ET COLLOQUEBANTUR AD INVICEM, mutuis sermonibus auditis inibant consilium, indagabant.

Jesu, ipsi Jesu, quo ipsum è medio tollerent, quam rationem inire possent quâ possent ipsum perdere. Non enim ferebant invidi gloriam Jesu, doctrinis rationum tam consentaneis, et miraculis adeo magnificis, de ipsis quidem triumphantis, populi verò animos in sui admirationem trahentis simul et sibi devincientis. Doctrina igitur pietatis, miraculo stabilita, ita à reprobis excepta est, ut docti et convicti, deteriores etiam redditi sint, et virulentiam suam magis ac magis profunderint.

VERS. 12. — **EXIT CIVITATE IN MONTEM VICINUM** stagno Genesareth, **ORARE,** ad orandum. Successum quietemque captavit, ut aliis quò liberis orationi vacaret, quem, nisi vellet, non poterat tumultus strepitusque quicumque orantem turbare aut distrabere, nobis ergo in exemplum.

PERNOCTANS. Totam illic noctem perseveravit orans Deum, noctem illam orando transegit. Non quotiliano more rogavit Patrem, sed totam noctem in precibus consumpsit, declarans quam esset de Ecclesiâ suâ sollicitus. Nam quia postea die electurus erat sibi collegas administrandi Evangelii, futuros Ecclesie do-

VERS. 15. — **VOCAVIT DISCIPULOS SUOS,** qui hæcenus non nisi discipuli fuerant, contulit auditores doctrinæ, et spectatores operum; hunc eò mittere incipit ad colligendam messem, ad quod verbo et exemplo fornaverat, atque ita hæc missione eos Apostolos fecit, et, etiam apostolos nominavit, q. d. missos; quia generaliter in universum missi sunt; quavis ex etymologia etiam alii competat, sicut cæteri septuaginta duobus discipulis hoc tribuunt nonnunquam veteres. Ut autem hæc missio non esset potestate vacua, vel eorum doctrina novitate contemptibilis, vel predicationis, tanquam lectionis divine, potestas arrogata videretur, miracula velut sigilla commissionis et auctoritatis appendit. Nam

ctores et pastores, et concione expositurus evangelicæ perfectionis et prædicationis, doctrinæ suæ; summam, licet eò, tam scribò à Patre postulavit, ut electioni conclusionique suæ præcesset. Cæterum, non tam sui causâ procatu est quam ut legem nobis præberet, ut à præcatione ordiatur, maxime quos eligendi sunt Ecclesiæ pastores. Prudenti enim destituitur et consilio; atque ut maxime simus perspicaces, nihil tamen facilius quam in hæc parte aut decipi aut affectum violentiâ abicipi. Adhæc, ut summa in electione vignerit dexteritas, infeliciter tamen cedent omnia, nisi Dominus rogandus suscipiat qui fuerint electi, ac dotibus necessariis instruat.

EX ORATIONE DEI. Orationem Dei evangelista vocat eam quâ Christus orabat Deum, q. d.: Totâ nocte orabat Deum Patrem: ut dicitur, *et orabat Deum Patrem*.

VERS. 15. — **VOCAVIT DISCIPULOS SUOS,** quos jam habebat perpetuos comites, aliquos eorum, quos *voluit* esse, Marc. 5, v. 15, aliquos eorum qui se discipulæ ipsius tradiderunt, ejusmodi ex quibus vellet apostolos eligere, non quidem pro meritis illorum, sed pro suo beneficio. Non dubium enim quin hoc verbo Marcus significet, non ambitioni aut meritis hominum apostolatum delatum fuisse, sed pro Christi Domini liberâ, prudentissimâ atque acquisitissimâ voluntate et indubitâtâ auctoritate collatum, quod notat et Beda. Nam si dicat electos fuisse, qui cæteri essent præstantiores, non quadrabit hoc in Judam; nec perfectos formatosque elegit, sed à se formatos. Ita vero et Paulus, Dei voluntatem ac beneficium in suo apostolatu sæpe commendat, 1 Cor. 4, v. 1; Ephes. 4, v. 1; Gal. 1, v. 15.

ET ELEGIT, et postquam elegerat, conjungit enim hic versiculum 15 cum 17; *Et sive tunc descendens cum illis, stetit,* etc., ita ut tres interjecti versiculi, continentes nomina apostolorum, includantur parenthesis. Interpres, qui participium hic mutat in verbum, sententiam reddidit clariorem.

Elegit autem *apostolum*, ad apostolatum: nam ad Evangelii gratiam, hoc est, ad singulorum salutem, omnes discipuli electi erant. Duodecim itaque discipuli hic segregantur, ad apostolatûs (quem gesturi suo tempore essent tyrocinum, qui ipsius ubi fuissent individui comites, continuè ipsius doctrinæ auditores, et spectatores operum, idonei aliquando forent, qui orbem Christum annuntiarerit, ipseque prædicandi Evangelii partes obirent. Duodecim autem

degit illis potestatem spirituum immundorum, id est, super spiritus immundos, nempe ut ejicerent eos. Vocavit immundi, non naturâ, sed vitiis, quæ omni immunditâ defecantur, horrent et setantur sanctimoniam, ex quo à divinâ puritate decedunt. Hæc autem potestas ejicendi spiritus, curandique infirmitates non erat in hæcenus Apostolis, sicut Christo, sed stabiliter addita, et assistens ex divinâ voluntate, quò conciliaretur eis, tanquam leprosis, reverentia, auctoritas, fides ex miraculis, que decrat ex ingenio, divinitâ opibus, pompâ, somniant.

DUODECIM. Duodecim non casu, sed divino consilio electi sunt, ut satis indicatur Act. 1, v. 26, 21, et ult. Rationes tamen veteres: primam ut, quia

ctores et pastores, et concione expositurus evangelicæ perfectionis et prædicationis, doctrinæ suæ; summam, licet eò, tam scribò à Patre postulavit, ut electioni conclusionique suæ præcesset. Cæterum, non tam sui causâ procatu est quam ut legem nobis præberet, ut à præcatione ordiatur, maxime quos eligendi sunt Ecclesiæ pastores. Prudenti enim destituitur et consilio; atque ut maxime simus perspicaces, nihil tamen facilius quam in hæc parte aut decipi aut affectum violentiâ abicipi. Adhæc, ut summa in electione vignerit dexteritas, infeliciter tamen cedent omnia, nisi Dominus rogandus suscipiat qui fuerint electi, ac dotibus necessariis instruat.

EX ORATIONE DEI. Orationem Dei evangelista vocat eam quâ Christus orabat Deum, q. d.: Totâ nocte orabat Deum Patrem: ut dicitur, *et orabat Deum Patrem*.

VERS. 15. — **VOCAVIT DISCIPULOS SUOS,** quos jam habebat perpetuos comites, aliquos eorum, quos *voluit* esse, Marc. 5, v. 15, aliquos eorum qui se discipulæ ipsius tradiderunt, ejusmodi ex quibus vellet apostolos eligere, non quidem pro meritis illorum, sed pro suo beneficio. Non dubium enim quin hoc verbo Marcus significet, non ambitioni aut meritis hominum apostolatum delatum fuisse, sed pro Christi Domini liberâ, prudentissimâ atque acquisitissimâ voluntate et indubitâtâ auctoritate collatum, quod notat et Beda. Nam si dicat electos fuisse, qui cæteri essent præstantiores, non quadrabit hoc in Judam; nec perfectos formatosque elegit, sed à se formatos. Ita vero et Paulus, Dei voluntatem ac beneficium in suo apostolatu sæpe commendat, 1 Cor. 4, v. 1; Ephes. 4, v. 1; Gal. 1, v. 15.

ET ELEGIT, et postquam elegerat, conjungit enim hic versiculum 15 cum 17; *Et sive tunc descendens cum illis, stetit,* etc., ita ut tres interjecti versiculi, continentes nomina apostolorum, includantur parenthesis. Interpres, qui participium hic mutat in verbum, sententiam reddidit clariorem.

Elegit autem *apostolum*, ad apostolatûs (quem gesturi suo tempore essent tyrocinum, qui ipsius ubi fuissent individui comites, continuè ipsius doctrinæ auditores, et spectatores operum, idonei aliquando forent, qui orbem Christum annuntiarerit, ipseque prædicandi Evangelii partes obirent. Duodecim autem

degit illis potestatem spirituum immundorum, id est, super spiritus immundos, nempe ut ejicerent eos. Vocavit immundi, non naturâ, sed vitiis, quæ omni immunditâ defecantur, horrent et setantur sanctimoniam, ex quo à divinâ puritate decedunt. Hæc autem potestas ejicendi spiritus, curandique infirmitates non erat in hæcenus Apostolis, sicut Christo, sed stabiliter addita, et assistens ex divinâ voluntate, quò conciliaretur eis, tanquam leprosis, reverentia, auctoritas, fides ex miraculis, que decrat ex ingenio, divinitâ opibus, pompâ, somniant.

DUODECIM. Duodecim non casu, sed divino consilio electi sunt, ut satis indicatur Act. 1, v. 26, 21, et ult. Rationes tamen veteres: primam ut, quia

numero Ecclesie instaurationem notare voluit quod, sicut carnali generatione ex duodecim Israelis filiis populus Iudæorum, innumerabilis ille, in duodecim tribus distinctus, prognatus est, ita spiritali nativitate (quam Pautus describit, 1 Cor. 4, v. 15; Gal. 4, v. 19; Philen., v. 10) ex duodecim apostolis tanquam alteris patriarchis progredere multitudine credentium iuxta multitudinem arenae quæ est in litore maris: ita ut isti honoris gradu et fecunditate sobolis non modò patriarchis non cederent, sed etiam longè præcellerent. Duodecim enim tribus Israel, typus quidam fuisse Ecclesie Dei, ex omnibus populis colligenda; quæ ratio ab ipso videtur Salvatore indicata, Matth. 19, v. 28. Sunt qui morem dicant fuisse Judæis, ad res graviores firmandas, duodecim testes adhibere, eoque respexisse Salvatorem.

ANOSTROS, vernaculâ linguâ Syrorum *Selithe*; certè sic vocat passim Syriaca editio, tanquam missos, à *selah*, quod est, mittere. Apostolos vocabulum est Græcum, Ecclesie ac scholæ Christi, ut alia multa, familiarè, quod Latine dicitur legatum, nuntium qui ore negotium agit, deductum ab ἀποστολῆς, quod est, amandare, emittere eum mandatis; quæ voce etiam ferè utuntur evangelistæ, ubi de apostolorum missione loquuntur. Atque hunc in modum apostoli nomen interpretatur Saluator ipse qui indidit, Joan. 15, v. 16, ubi ait: *Neque apostolus major est eo qui misit illum*; apparete libenter vocabulo isto Dominum et evangelistæ usus fuisse, quod frequentissima sit mentio missionis et missorum apud prophetas. Ornavit itaque ipsos elogio isto, quod tamen officii est magis quàm dignitatis, ut scirent quorsùm è vulgari numero sepositi, et in quem usum destinati forent, nimirum, ut emitterentur aliquando, legatorum in morem, ad annuntiandum hominibus ea quæ Dominus mandasset, quò in eum finem seriò se pararent. Apostoli ergo, missi et legati sunt Domini, ipsius mandata referentes sit ad quos missi sunt. Quare Paulus, *Pro Christo, ait, legatione fingimur, tanquam Deo exhortante per*

duodecim tribus typus erant Ecclesie, ex omnibus gentibus colligenda, duodecim etiam apostoli, quasi alii duodecim patriarchæ et Patres eam generarent, ut indicat Iren., l. 4, c. 58, Theophyl., imò ipse Christus, Matth. c. 19, v. 28. Alteram scripsit tangit Aug., ut in Ps. 59 et alibi, quia duodenarius constat ternario, in quaternarium ducto: apostoli autem Trinitatem in quatuor orbis partes erant prædicaturi. Nominatim recensentur, ut constaret tum divinæ electionis ratio infirma mundi eligentis tum firmas testimonii ipsorum, quod de rebus maximis toti orbi reddere debebant.

VERS. 14. — SIMONEM; primus vocatur Simon in Matth. 10, 2; non ætate, quia senior erat Andreas, ut Epiphanius, hæresi 51, num 19, nec vocacione, quia idem Andreas imperfectè vocacione, scilicet ad credendum, prior vocatus fuit, Joan. 1, v. 40 et 41, perfectè verò ad apostolatam simul cum Petro, Matth. 4, v. 18. Nec etiam solâ necessitate numerandi primus ponitur; sic enim qui sequitur, secundus dici debisset; neque casu, quia utique ponitur Petrus in Evangelii primis, ex terorum verò ordo mutatur. Itaque primus auctoritate et electionis dignitate, sicut Judas semper collocatur ultimus; q. d., et omnium apostolorum primus, id est, præcipuus et

nos: obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo; 2 Cor. 5, v. 20. Ille itaque discipulorum ad apostolatam electio describitur; missionis functionisque initium, infra cap. 9, v. 1, 2, 6.

VERS. 14. — SIMONEM. Simon et Simeon idem unum sunt nomen diversimodè prolatum, quòd à *samah* audire derivatum est. Quoniam, inquit, bat Lia, *audivit me Dominus haberi contempti, dedit etiam istum mihi, et vocavi nomen ejus Simeon*, sive ut Hebræi pronuntiant, *Simhon*, Gen. 29, v. 35.

QUEM COGNOMINAVIT, quem et nominavit, sive quem eundem nominavit, ut intelligas binomium fuisse, quanquam aliàs cognomen vocetur.

PETREM, vernaculâ linguâ quâ Saluator utebatur, *Cepha* (quod ad formam Græcorum nomen flexum effertur *Cephas*), Græcè et Latine *Petrus*. Significatio est autem petra sive rupis. Et quanquam, omnes Christianos, vivos spiritualis templi lapides esse oportet, 1 Petr. 2, v. 5, Christus tamen per excellenti gratiæ quâ Simonem instruere volebat, peculiariter e Petra nomen imposuit, eò quod ipse futurus esset caput et robur fidei ipsius. Mutatio enim nominis, quæ à Deo facta in Scripturis legitur, semper domi alicujus spiritualis significationem habet. Quare et præ aliis peculiariter familiarem habuit, ut sanè eum ad plura quàm alios adhibuit, id quod clarè testatur historia evangelicæ. Sic et Abrahæ, Saræ ac Israeli, qui ut carnalis Israelis auctores, ita spiritalis typi fuisse, nova nomina à Deo fuisse indita, Gen. 17, v. 15, et 52, v. 27, 28.

PHILIPPUM. Judæi mixti gentibus, liberis suis etiam gentium nomina imponebant.

BARTHOLOEUM. Id nominis quidam interpretantur filius Ptolomæi, quanquam ipsi *th* non præponatur, sive Latine, sive Græcè, sive Syriacè; quidam malunt filium tholmai, quod nomen frequens in Bibliis legitur multis seculis antequam Ptolomæus illis natus esset, Jos. 15, v. 44, 2 Reg. 5, v. 3, et III. dno, Philippus, inquam, et Bartholomæus, putantur graves atque il-

quasi vertex Simon, inquit Chrysost., in cap. 1 Act. Et ex hoc loco desumpta videtur vox *primatus Petri*, quam usurpat August., tract. ult. in Joan., et alii veteres. Unde Beza, cæteris impudenter, hæc voce perstrictus, andet suspicari ab aliquo primatus pape futuro vocem, *Primus*, fuisse additam. QUEM COGNOMINAVIT PETRUM, ut distinguitur à Simone Chanaanæ. ET ANDRÆUM FRATREM EJUS. Matth. apostolos recensendo sex binarios per copulativam efficit; unde videtur eos ita binos enumerare, sicut à Christo conjugati et bini missi fuerant ad predicandum, Marc. 6, v. 7. Hinc fratres conjungit, ad significationem concordie. QUEM COGNOMINAVIT PETRUM, Syriacè *Cephas*, quod petram seu rupem sonat, immobilem scilicet, nam Joan. 1, v. 42, nomen illud promiserat, hic imponit, Matth. 16, confirmat.

VERS. 15. — SIMONEM QUI VOCATUR ZELOTES. Apud Matth. 10, *Simon Chanaanæ*; non à terra Chanaan, seu Chanaanæ; reputat enim orthographia tam Latina, Hebræica, quàm Syriacæ; sed à *Canà*, oppido vel vico Galiliæ, ut Hieron., unde rectius fortassè *Cannæus* diceretur. Hoc autem nomen quia secundum etymologiam Hebræicam denotat zelum, nam *kanne* significat *zelari*; hinc à Luca et Act. 4, vocatur *Simon Zelotes*; quamvis Scalliger vel Zelotem esse

lostres viri fuisse, et Scripturarum studiosi, quantum non multa ipsorum in sacris Litteris sit mentio.

VERS. 15. — THOMAM. Syrus *Thoma*, nomen quod interpretèr *geminus*, à *tham*, quod Hebræis et Syris est geminare.

ALPHAI, scilicet filium; non illius tamen Alphai, cujus filius Mattheus fuit, Marc. 2, v. 14, sed filius qui maritus fuit Mariæ Cleopæ, sororis matris Domini, Joan. 19, v. 25. Ille Jacobus minor aliàs dictus est, Marc. 15, v. 40, Zebedæi filius. Jacobus major, propter ætatem, quia hic senior, ille junior erat, qui à Paulo vocatur frater Domini, Gal. 1, v. 19. Auctor est unius ex canonicis epistolis, cui episcopolis in Jerusalemis delata ab apostolis fuerat sedes, Euseb., lib. 2 Hist. eccl., c. 25. Affines etiam elegit Jesus, quia affines non sunt rejiciendi ab iis officiis ad quæ sunt non minus aliis idonei; non tamen aliis sunt præponendi, nisi sint magis idonei.

ZELOTES. Hebræicè *kanna* dicitur, non *Canana*. Exodi 20, v. 5, et aliis locis, et *kanna*, Deus zelotes. Syrus hoc Matthiæ loco habet quod licet legere *kannaio*. Interpres è Syro transcribit *kenanaio*; sed nihilominus interpretatur, *zelotem*; ita ut res clara sit, hoc apostoli cognomen, sive, *Cannæus*, profertur, sive, *Cannæus*, à gentis Chanaanæ nomine nimirum sumptum esse: illud enim scribitur non per *kaph* sed per *caph canahni* à *Canahan* filio Cham, Gen. 10, v. 15, 18. Cæterum an à zelo hoc nominis obtinuerit iste Apostolus, an à loco sic dicto, remanet dubium. Hieronymus ita cognominatum putat à vico Canà Galiliæ, ad distinctionem Simonis Petri, et aliorum Simonis vocatorum.

VERS. 16. — JACOBI, scilicet fratrem; Judæ cap. 1, v. 1; quanquam Syrus addat, *filium Jacobi*. Aliàs Thaddæus fuit et Lebthæus vocatus.

ISCARIOTEM, ita dictum, juxta B. Hieronymum, vel à loco ex quo oriundus fuit, vel à tribu, sed non sine vaticinio factioris ab eo perpetrandi, cum Issachar mercedem sonet, Gen. 50, v. 18, quâ vili ille acceptus, prodidit Dominum suum. Quidam, qui à loco nativitatis ita dictum putant, formant nomen ab *is vir et carioth* civitate tribus Judæ, Jos. 15, v. 25, quasi dicas, vir Carioth, id est, Cariothensis, quemadmodum Esdræ cap. 2, v. 22, 25, dicitur *viri Anathoth, viri Netapha*, etc., qui ex locis oriundi erant. Cæterum evangelistæ adjecterint vulgari nomini formam Græcam, *Isariotes*, ut solent aliis nominibus pro-

dictum, qui à sectâ Zelatarum, de quibus apud Josephum, ad Christum convenerat fuit.

VERS. 16. — ET JUDAM ISCARIOTEM. Ita vocatum voluit Hebræicè, alià marsupio, alià à mercede venditi Christi, alià à strangulatione per anticipationem, alià à tribu Issachar; sed horum pleræque merè chimeræ sunt. Verissima videtur illa et simplicissima opinio, quæ, ut Hieron., ab urbe deducit, nempe Carioth, in tribu Judæ, Josue 15, v. 25, et Jerem. 48, id est, Cariothensium; nam hæc formæ exprimitur Hebræis spèssu patronymicæ, ut *viri Bethleem, Anathoth, pro Bethleemitis, Anathothitis*, 1 Esdræ v. 22 et seq.

pris, licet Isarioth tantumdem valeret. Porrò multi Latini libri scribunt *Scariotes*, omisà i litterâ, quo modo et Syrus habet *Scariota*: ubi hoc ipsum fieri videtur, quod alibi fit à scriptoribus ecclesiasticis Græcis, quando *σκαριω* dicunt pro *ισκαριω*, Hispania. TRADITUS, prodidit postea; nam per anticipationem istud dictum est. Cooptavit autem Saluator unum hujusmodi in ordinem apostolorum, quem, si unum non fuit hujusmodi, malus, inquam, et perversus, adeoque proditor, scivit fore hujusmodi (Joan. 6, v. 70), providentiâ æquissimâ, ut datâ proditori familiariori sui copâ, esset ipsi prodendi facultas, itaque impleteret decreta Domini passio; non quòd nobis liceat malos, aut eos quos malos fore suo modo præsciâmus, ad functiones sacras ullo modo assumere, sed, partim ut ne turbenur, dum præter opinionem nostram, eorum quos ad sacra ministeria assumpturimus, aliqui reddantur mali; partim ut ne propter malos deseramus bonos, ut propter Judam relinquendi non erant alii apostoli. Significavi etiam, in Ecclesiâ suâ, et in omnibus illius ordinibus, semper fore malos permixtos bonis, donec permundetur area; et nequaquam enervari aut inanem reddi sacramentorum administrationem, propter ministrorum indignitatem. Porrò cæteri, quos ad apostolatam honorem Saluator assumpsit, etsi non mali, ignobiles tamen, pauperenti, rudes atque idiotæ penè omnes fuèrunt, idcirco, juxta apostolum Paulum, ut *non gloria-retur caro, aut evanescatur Christi crux*, 1 Cor. 1.

VERS. 17. — ET, tunc, DESCENDENS, cùm descendisset, scilicet ex cacumine montis, vel ex superiore monte; Mosis referens exemplum, qui legem populo è monte attulerat, Exod. 54, v. 29.

CUM ILLIS, duodecim, in apostolos à se electis, summam legis evangelicæ et totius doctrinæ suæ unâ cum populo auditoris.

STETIT, circumspectans eoque convocans, exhibitione presentie suæ, eam quæ confluerat multitudinem. Nam postquam advenerat ad se multitudo, et sanata fuerat à plagis suis, tunc docturus sedit, quod habet Matthæus, cap. 5, v. 1.

IN LOCO MONTIS CAMPESTRI, in loco montis inferioris, æqualib., et multorum capaci (hujusmodi enim, ob declivitatem, commodus est, ut multo videre audire decemtem possint), in quem descendenti è supremo monte, ubi, noctem oratione transmiserat, exortoque die apostolos ordinaverat. Lege in hanc sententiam Augustinum, libro 2 de Consens. evang.

VERS. 17. — STETIT IN LOCO CAMPESTRI. Multi putant diversum esse sermonem istum ab eo, quem, cap. 5, describit Matth., propter apparentem multorum circumstantiarum differentiam; sed rectius Ambr. in Lucam, Chrysost., Theophylactus, et alii, erimdem fuisse putant, à quo non abhorret August., lib. 2 de Consensu Evangelist., c. 19 in fine. Itaque hic videtur ordo fuisse rei gestæ, ut scilicet juxta Matth. Christus videns turbas, ut eas declinaret, in montem ascendit, et ibi noctem orando transiegit; mane verò facta multis discipulis ad se vocaverit, et ex eis duodecim apostolos constituerit, prout narrat hæc Lucas, d. c. 6, v. 12 et sequentibus.

sub finem capituli 19. Sedit autem; id enim congruit auctoritati docentis.
 Et terra reliqua à duodecim electis (multos enim suisqueque habebat discipulos), scilicet stetit eo loco.
 Coptosa, multa, id est, magna.
 An, ex omni JUDÆA, omni parte terræ Israeliticæ. Videtur hic generaliter accipere Judæam; vide quæ diximus supra.

Et JERUSALEM, etiã ex ipsa Jerusalem. Nomen hoc metropolis Judæorum, Græcè, et apud classicos auctores Latine, ferè neutri generis plurali numero effertur *Jerosolyma* et *Solyma*; nonnunquam tamen et numero singulari generis feminini *Jerosolyma*. Porrò non sacra Solyma nominis interpretatio est (neque enim Græcum est nomen aut ex Græco mixtum) sed hoc idem est nomen quod Hebræicè *Jerusalem* sive *Jerusalaim* effertur. Videtur urbs ista regia, primùm *Sedece* vocata fuisse, quod est *justitia*; hinc enim reges illius appellantur *Melchisedec*, *Adonisedec*, Gen. 14, v. 48; Jos. 10, v. 1. *Reo justitie*, *Dominus justitie*. Postea verò dicta est *Salem*, quod est, par, Gen. 14, v. 18. Tandem nominata est *Jerusalem*, facto ex conjunctione nomine, conjunctione, inquam, verbi *raah*, quod est videre, cum nomine *salem*, quæ distingui posset ab alterâ *Salem*, de qua Gen. 22, v. 18, quod hæc editiori loco in montibus sita, procul undique videretur, *pro cæteris Judææ urbibus, inter omnes uccolas eminentes velut capiti in corpore*, ait Josephus, libro 5 de Bello, cap. 2; vel potius ex re ab Abrahamo gesta, Gen. 22, v. 14, sumptâ nominis ratione. Nam cum Abraham filio illi arietis sacrificio quem in veribus herentem offenderat, dedisset loco nomen, *Iere Adonai*, videbit seu providebit Dominus, aut *Dominus videt*, quod nos habemus; ex illo, *Iere*, et vetustiore appellatione, *salem*, formatum est nomen *Jerusalem*, tanquam dicas: Dominus videlicet aut providebit pacem sive holocaustum pacis. Nimirum propter sacrosanctum passionis Christi mysterium, illic aliquando peragendam, tam augusta nominata sunt huic loco, Deo agente, à principio posita; quo mysterio justitia; pax atque felicitas toti orbi procuranda erat; nam Jesus, quæ appellatio huic urbi aliquando à vulgo est attributa incolarum, non urbis propria fuit.

Et MARTINA regione et TYRI et SIDONIS, tum Tyri, tum Sidonis, dictâ Syropheniciâ; nam Tyrus et Sidon cum maritimæ sint urbes, est et regio illarum maritima. Græcè et Syriacè clarior omnitur prius et. Hæ civitates vicinæ imò continentinæ Galilææ sunt, eâ parte quæ ortu cecidit tribu Aser, Jos. 19, v. 28, 29, et quanquam existimant nonnulli eas ad sortem Aseritarum pertinuisse, id quod de Sidone quidem liquidum fieri videtur, Jud. 1, v. 31, nunquam tamen

Deinde descendens cum illis de vertice montis, stetit in loco inferius montis *campetiri*; ut Lucas, hoc est, aliquando inferius et magis æqualibus; turbam enim cædem, ubi post edita reversis sicut curatipannâ quidem sedit; ut Math., et partim ad discipulos, ut hic tritico dicitur, partim ad turbas concionem istam habuit,

Hebræorum acceperunt imperium: nemã religionem, Deo id credo nolente, et à gentium commercis essent alieniores Hebræi. Tyrs, à rupe nomen habet unde quibuscumque altissimâ in quâ est edificata, conversâ literâ *sade in tan*: nam *sur* Hebræicè, et rupis et urbis istius nomen est; *Sidon*, vel à Sidone primogenito Chanaan, Gen. 10, v. 13, ista vocata est, quod putant nonnulli, vel à piscatione piscinumque copiâ, ut mox Bethsaida, quod alii. Sitæ sunt civitates istæ ambæ in eodem maris Mediterræni littorè, (nam Tyrus, cum esset insula, ab Alexandro magno conjuncta est cum continente à parte orientis) à se mutuo dissite ducentis circiter stadiis, ambæ opportunissimo instructa portu, ambæ quoque proinde emporia nobilissima, veteribus scriptoribus tam profanis quàm sacris celebrata, de primatu vicinior olim certamine contendentiâ. Horum propter durbium infamiam apud Judæos erat impietas vitiositasque, ut illis modum maritima loca, ab exteris perpetuò frequentata nationibus, à negotiis illâ, questuosa, ac voluptuosa viâ, ad religionis excoli vix unquam possunt.

VERS. 18. — EUM, docentem. Syrus vertit, *sermone ejus*.

LANGUORIBUS, morbis. Quidam venerant ut audirent eum, quidam ut sanarentur, quidam propter utrumque.

QUI VEXABANTUR, qui turbabantur, qui molestabantur.

INUNDIS; diximus alibi cur ita vocantur.

CURABANTUR; Gr., et curabantur seu sanabantur. A Græcis et Syris additur conjunctio *et*, quare non incipit illis nova periodus ab illis verbis: *Et qui vexabantur*, sed adhuc pendet sententiâ à superioris versiculi initio, et subaudiendum est hic, *steterunt*, ut in superioribus; quodque sequitur *et curabantur*, intelligendum est, omnes et demoniaci, et alii qui aderant ægroti, qui sensus aptior est quàm sententiâ nostræ editionis, cujus interpres vel non legit conjunctionem illam, vel accepti pro *etiam*. Sanaverat Jesus plerosque pridè antequàm montem ascenderet, quod testatur Marc. cap. 5, v. 10, 11; nihilominus postquod die quando descendit, alios rursum sanavit, quod hic ait Lucas, et semper accedebat et adducebantur alii atque alii, et hic quidem opportunè, et in majori auctoritate adderetur et fides conciliaretur novæ Evangelicæ doctrinæ mox proferendæ.

VERS. 19. — OMNIS TERRA, unusquisque de turbâ, cui sua sanitas minis constans esse videbatur.

EUM TANGERE, occasione tangendi eum, aut aliquid ejus vel minimum.

QUI JAM SEPTIS experti fuerant quod virtus, efficacitas et vis certa sanandi DE ILO, ex eo, EXIBAT, quod ad actum sanandi; quod est, exerebat se. Vir-

ut ex c. 7, v. 28, patet. Itaque accedenti in montem, turbas vitandi, orandi, Apostolos creando cunctis, ac denique ut altissimam perfectionem vite christianæ traderet. *Et cum sedisset*, pro dignitate magistrâ, *Accesserunt ad eum discipuli*, id est, propius circumerant, quàm ceteri.

tutem si accipias propriè, erat in Christo homine, quippe etiam Deo virtus omnipotens, ipsi intrinseca, et non aliunde accepta, sed propria ut Deo; quæ tum ex illo exisse dicitur, cum in alios sese exereret. Porrò non poterat illa se exerere Christo aut invito aut inscio; sed alio efficax, certu ac presentanea, Christo ipso faciente, fuisse significatur, erga eos à quibus fide petebatur, ut sponte suâ fidem ipsam sequi, excipere, amplectique videretur.

Et SANARAT confesim, ex tempore afferebat integram solidamque sanitatem. Non enim virtus quæ in ipso erat, sed virtutis illius effectus, id est, sanitas, exhibet ab illo, quemadmodum exit à sole lumen, ab igne calor, ex fonte aqua.

OMNES, quotquot fide tangere ipsam, quocumque delinere morbo, curabiles vel incurabiles, magno vel parvo, publico, vel secreto.

VERS. 20. — Er, posthæc, his peractis, rese sedens, Matth. 5, v. 1, ut congruit auctoritati docentis.

OCULIS; cuius additur Græcè et Syriacè.

IN DISERTOS ACOS, sibi proximos, præsertim duodecim illos quos jam creaverat apostolos, quos præ omnibus presentibus docere, instruere et animare voluit, futuros aliorum ipsiusque orbis doctores, quos et proinde præ omnibus voluit horum verborum esse memores, interpretes et promulgatores.

Beati estis vos PAUPERES, qui, omnibus meâ causâ relictis, pauperem vitam degitis, nec illas sectantini hujus mundi divitiis, contenti iis quæ Dei providentiâ in dies procurat, postquàm feceritis quod vestri estis memneris; et alii vobis similes: Istos beatitudinis gradus, quos Mattheus tertâ personâ generaliter extulit, Lucas secundâ personâ ut ad discipulos dictos refert. Verisimile est enim Salvatore, primùm quidem apostolos allocutum, beatos eos prædicasse; deinde verò; quod particulatim apostolis dixerat; omnibus qui ipsos imitarentur promissis. Nam hand existimandum est, tam brevibus verbis quàm ab evangelistis describuntur, absque omni latiori declaratione, aut explicatione, hæc abs Jesu fuisse pro concione proposita.

Beatitudinem omnis homo expecti, atque iis omnibus quæ agit vivit, quippe finem ultimum summum et absolutam perfectionem, nihil tamen est in quo ita miserè homo erret ut in eo in quo sita sit beatitudo, et quæ sint ad beatitudinem perveniendi media. Quare id principio Salvalor docet, quod pollicentur omnes qui se sapientiæ doctores profitentur, in quo ipsa sita sit beatitudo, et quæ sit certa ad eam pertingendi via.

VERS. 20. — DICERAT, quasi reclusis sapientiæ celestis fontibus, tanquàm magna et seria, et divina mysteria, quæ hæcenus taceret, prolux tradens. Hæc enim ad perfectum Christianæ vite modum pertinent, ut August., lib. 1 de Sermonè Domini in monte. Est hic sermo summa perfectionis evangelicæ seu novæ legis.

Beati. Aptissimè exordium doctori sapientiæ, trèdere; in quo sita sit beatitudo. Hinc enim velut finem omnium omnino appetunt, sed in quo sita sit, et quibus mediis obtineatur, miserè allu-

Docet autem hæc in re longè aliud, quàm; aut philosophi docerent, aut vulgus hominum sentiat, quia imò ex diametro contrarium. Ilorum enim omnium iudicio, beatitudo à præcisi statu æstimatur, scilicet esse qui omni molestiâ exemptus ac votorum suorum compos lætam et quietam vitam agit. Salvalor autem, eos qui improborum injuriis prementur, et variis arumnis subjeti sunt, mediis in miseris beatos pronuntiat, ut rectam proximamque tenentes viam ad beatitudinem, quæ non nisi futuri sibi sceuli. Præ cæteris munus beatos divites elamat, miserissimos autem pauperes (*Beatum enim dixerunt populum cui hæc sunt*, Paal. 145, v. 15), Salvalor pauperes inprimis beatos prædicat. *Beati*, inquit, scilicet sunt, beatitudinis tum inchoatione, quemadmodum gemma est ova, tum maxime expectatione infallibili; hic enim *spe salvi facti ac beati sumus*, Rom. 8, v. 24.

PAUPERES; et *tristes*, mendici, inopes, quibus nullæ sunt opes terrene, nullæ hujus mundi divitiæ. *Meschie*, dicit Syrus, quod idem Italus *Meschino*. De his enim qui non figuratè, sed proprie pauperes dicuntur, hæc Domini sententiâ interpretatur Chromatius Papa, inter alios, tum in dissertatione tum in declaratione quæ scripsit in hunc Domini sermonem, et quidem egregiè. In Mattheo additur: *Spiritu*; non enim omnes pauperes beati (nam complures, substantiâ pauperes, divites sunt affectu, miserè vitæ conditione) sed qui *spiritu* hujusmodi sunt, voluntate nihilinim à Spiritu sancto allatâ, (fi enim hominibus mens atque voluntas, ex Spiritu sancti allatâ, spiritus) animo spiritualia amanti quærentique, ex fide in Deum et amore agente; nec enim quæcumque voluntas, quicquid assensus sufficit, ut beatus sit, qui pauper sit. Non omnis paupertas felix est, inquit Chromatius, quia fit sæpè ex necessitate, fit nonnunquam per pessimis mores, fit etiam ex indignatione divina. Beata ergo paupertas est spiritualis, coram scilicet hominibus qui spiritu et voluntate pauperes se faciunt propter Deum, renuntians oculi bonis, substantiam suam ultro erogando; qui contemptis mundi divitiis, spreteque seculi facultate, ut Deo fierent divites, mundo esse pauperes voluerunt. Hi tales pauperes quidem seculo videntur, sed Deo divites sunt, egenes seculo, sed Christo locupletes.

Primum ergo ac præcipuè beati hic prædicantur qui obscuro fuerint Salvatoris consilio, Matth. 19, v. 21: *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me*; qui non solum nullas habent aut appetunt divitiarum, Porro beati hic infra pronuntiantur non qui reipsa, sed spe beati sunt, quia rectissima viâ ad beatitudinem tendunt. Quæ de causâ ratio singulari subjecta futuram vitam spectat; quævis verum sit, quod præmia singularum beatitudinum etiam in hac viâ inchoentur.

PAUPERES. Dux interpretationes hic celebres sunt. Una per pauperes *spiritu* intelligit humiles, qui non habent inflatum spiritum, quasi vacui et inopes præinflatione atque inflatione; superbi enim dicuntur inflati, quasi vento seu spiritu distenti. Ita August.

tias, verum etiam ea omnia que habuerant et habere poterant sponte propter Deum dereliquerunt. Huiusmodi beatus pauper fuit ipse Christus imprimis (2 Cor. 8, v. 9), qui primus singula ista que hic docet et laudat, perfecte observavit, absolutum se præbens exemplar omnibus; tum Christi sequaces apostoli. Deinde verò beati hic prædicantur, qui eam, in qua Deo volente degunt, pauperitatem æquanimiter ferunt, et, præ amore æque Deum, divitiis præponunt, nequaquam querentes divites fieri, sed à Domino expectantes quibus opus est postquam fecerint id quod vocationis ipsorum est. Demùm illi hic beati postremo gradu pronuntiantur, qui, quas habent divitiis, tanquam non habentes sunt, non illis cor opponunt, non confidunt, non amant, non pro divitiis ducunt, quibus ipsi, aut boni sint aut honore digni, aut felices, aut pauperibus præferendi, non avarè asservant vel augent, sed dispensant ut oportet, integrè avaritiæ renuntiantes, denique ea præstant omnia que divitiis hujus sæculi præcipit Apostolus, 1 Tim. 6, v. 17, 18, 19, omnino autem sei sunt animo comparati, ut ubi pietatis ratio id exigit, incunctanter opum omnium jacturam facere statuant; nam et isti suo modo sunt pauperes. Hæc ergo primà sententiâ voluntaria paupertas opumque periturarum contemptus commendatur, radix evangelicæ perfectionis, et proxima ad beatitudinem via. Nam et è contra, Apostolo doctore, 1 Timoth. 6, v. 9, 10, *philargyria*, studiumque divitiarum, *malorum omnium radix* est et certa hominis perditio. Beati itaque pauperes cum à Christo veritate pronuntiantur; rectè concludit D. Ambrosius, lib. 2 Offic., cap. 4: *Nullum ergo administrandum præstat divitium ad vitam beatam*.

Quia, rationem addit cur beati sint pauperes: non enim in paupertate beatitudo consistit, sed medium est paupertas quo beatitudinem assequaris. Pauperes enim, indigentia est rerum que licitè ad vite conservationem expendantur; beatitudo autem omnem indigentiam rerum que licitè expendantur excludit, quinimò abundantiam affert et copiam, quippe qui status sit omnium honorum aggregatio perfectus, quo habet homo quicquid vult, quicquid desiderat, et nihil mali vult, nihil mali desiderat. Ceterum,

lib. 1 de Sermone Domini in monte, c. 2, et alibi sapius, et ante ipsum Tertull., lib. de Patientiâ, c. 11. Hilar., can. 2. Chrysost., Theoph. in Math., et alii non pauci. Secunda exponit *Pauperes*, ut sonant, inopes scilicet divitiarum, non tamen quolibet: non enim pauperes solâ necessitate, vel etiam quolibet voluntate, quæ et Crates philosophus abiecit divitiis; sed *spiritu*, id est, voluntate à Sancto Spiritu afflata, seu voluntate spirituali, non carnali. Ita S. Bernardus, serm. de Festo omnium Sanctorum. Unde Basil. in Regulis brevioribus, resp. 205, *pauperes spiritu* dicit esse, qui pauperes facti sunt propter doctrinam Domini, dicentis: *Vade, vende omnia, etc.*, vel qui pauperitatem quomodocumque obtinam esse voluntate Dei moderantur. Quibus addi potest et tertium genus pauperum, qui, etsi sibi sunt divites, cor is non opponunt, sed affectu pauperes divitiis non amant, sed administrant, parati omnibus exui propter Dominum. Hæc interpretatio magis textui congruit, tum quia vox Græca propriè *Mendicos*

postquam rerum copiâ homo prævaricator abusus, à beatitudine excidit, nullâ restitui faciliori viâ quam per inopiam potest. Rerum enim copia, mentem hominis semel vitiatam perpetuè irritat, ut vel se luxu det, vel sordidit, ut vel profundat opus prodigius, vel asservet sordidus, vel adaugat avarus, ut speret in pecuniâ ac thesauris, in multitudine divitiarum suarum, et à Domino recedat cor ejus sollicitus ut congreget, anxius ut conservet, perpetuis distentus curis ut accumularet. At paupertas, ea maximè quam homo spiritu colit, ut irritamenta vitiorum omnia excludit, ita virtutum omnium parens est, terrenis expedita curis ut Deo vacet, læta animo, secunda mente, jactata sollicitudine omni in Dominum, tota ab illius pendens providentiâ curaque, certa nihil sibi defuturum, tantummodò Dominum timeat, eaque faciat que ille fieri ab homine velit. Ita ad beatitudinem redit homo pauper, qui à beatitudine dives excederat. Et quidem prorsus necesse non est reipsâ esse omnes reliquisse; animo tamen ut minimùm necesse est, ita ut nec fiduciam in opibus colloceat, nec pro opibus, que te beatum felicemve reddant, ducas, denique paratus sis, ubi opus erit, reipsâ relinquere, sicut antè diximus.

VESTRAM EST, jam nunc est, amodò vobis debetur, certique estis vos accepturos id quod nunc appropinquavit.

REGNUM DEI, sive *celorum*. Non dicit, quia sunt vobis veræ divitiæ: nam parvipendens, divitias reddere pro paupertate, promittit regnum; quemadmodum è diverso Matth. 19, v. 24, divites excludit regno *celorum*. *Regnum celorum*, id est, vite felicitæ æternæ, inque æternum felix, que unâ in Dei visione potissimum sita, variis dehinc nominibus describitur, pro congruentiâ cujusque generis bonorum hominum cui promittitur, ut diximus supra. Pauperibus, qui terrenas contempserunt divitias, et quod divitiis parari ac stabile esse solet, regnum, quod prælegerunt servilem, inopem, humilemque vite conditionem in terrâ, congruit in cælis regnum. *Regnum*, cum gloria eminentiam significat præcipuam, cunctarumque rerum abundantiam; *celorum* autem *regnum*, vera isthæc æternaque promittit: ita ad aspera adversaque carni,

significat; tum quia Lucas eis opponit *divites habentes consolationem suam*. Utraque tamen sibi valdè vicina est: nam, ut August., proprius verus divitiarum est superbia, que ex his ferè oriri solet. Ex quo fit ut meritis tales pauperes spiritu, etiam simul humiles esse intelligantur. Et hinc est, quod Hieron. et Hilar. utramque expositionem commoverunt. Qui enim ex animo et profundè inibi se pauperem esse, hoc est, ut Hilarius, nihil penitus, non solum externas divitias, sed nec corpus nec animum esse suum, sed Dei, ille profectò simul spiritu pauper seu humilis est. *QUIA VESTRAM EST*: scilicet etiam nunc in præsentem, eo quod certâ spe jure quomodocumque ad debito mox persolvendo possidetis. *REGNUM DEI* quod præter divitiis quamdam eminentiam gloriosam omnium et abundantiam complectitur; et idè rectè opponitur depressioni et paupertati. Nam quavis regnum *celorum* comprehendat præmia omnium beatitudinum, diversis tamen nominibus exprimitur pro exigentiâ cujusque beatitudinis.

suos Salvator animat, *celorum* honorum beatitudinisque promissione, cum hic, tum in cæteris secundis quantibus promissionibus. Est enim regnum *celorum*, æternum felicitæ ægre, ubi se ipso Deus et Deo sancti fruuntur; et cum Deo nihil, quod quidem rectè expecti possit, deest. *Celorum* hoc regnum appellatur pro eo quod est *coeleste*, quia in terrâ à mortalibus nec videtur nec invenitur; in cælis autem manifestat donaque illud Deus; dein quia cum cælis æternum est, denique quia eos manet quorum mentes cæli sunt, hoc est, sedes Dei. Porrò que hic promittitur variis ordine nominibus beatitudo, tametsi in futurâ vitâ reddenda sit, suo tamen etiam modo donatur et inchoatur in istâ; et quidem, quod ad regnum *celorum* pauperibus promissum, an non verè regnant, idque planè celesti modo, qui tyrannus is, quos miserè terre divites solent, avaritiæ, ambitioni, iræ, odio, curarum turbis, et cæteris hujusmodi, dominantur ipsi, cunctisque mundi opibus superiores, Deo toti inhaerent, cui uni servire regnare est?

VERS. 21. — Nunc, in hæc temporaria vitâ, in deserto hujus sæculi; nam ad exitum ex Ægypto alludere hanc sententiam existimant quidam.

ESURITIS, et sitiis, famem sitimque frequenter æquanimiterque patimini (nunc præ cibi potisque inopia, nunc spontè, præ ardore jejuniandi, castigandi corporis, prædicandi verbi, etc.), cumque opus est tenui victu sedatis, contenti vulgaribus, alieni à deliciis, comestationibus, ebrietatibus, et domo convivii. Vulgò miseri habentur qui famem sitimque pati sæpè coguntur: Salvator porrò hic beatos eos prædicat; de corporali fame Lucas, de spiritali Mattheus expressius locutus est, alterque alteri lucem affert. *Justitia de qua Matth.*, ut generalis est virtus in se omnes virtutes complectens, accipitur pro omni eo quod virtutis, æquitatisque consonum et Deo gratum est. Esuriunt autem et sitiunt iustissimi, qui iniquitatem omnem tum in se tum in aliis omnibus exosam habent, desiderantque, id omne quod Deo gratum sit, à se atque ab omnibus præstari, in eoque magis semper ac magis profici; nec desiderant tantum, sed et omni conatu satagunt, atque ita, ut frequenter eâ causâ etiam cibi potisque inedia patientur, alieni à comestationibus et ebrietatibus, addicti verò jejuniis et macerationibus carnis: majori enim affectu ardore in justitiam feruntur, quam famelicus aut sitiundus in cibum et potum, quippe quam ad vitam spiritui suo nõcent imprimis necessarium, nec alias adhuc esse illi pares delicias. Leviter ea appendenda Salvator docet, in quorum curâ vulgus miserè adeo torquetur, cibum, inquam, et potum; felices esse, qui famem et sitiim hanc à rebus

VERS. 21. — BEATI QUI NUNC ESURITIS; ET MOX: VE VOBIS QUI SATIATI ESTIS. Quæ omnino intelligenda videtur de esurie et satietate corporali. Matth. addendo *justitiam*, intelligit esuriam metaphoricam, id est, ardens desiderium omnis justitiæ et virtutis. Et ita intelligunt Mattheum omnes veteres interpretes hujus loci, Hilar., Ambr., Hieron., August. Unde vero sensu videtur utrumque posse conjungi, ut Lucas esuriam, Matth. causam ejus expresserit, quasi Christus dixisset: Beati qui propter justitiam veram fa-

corporeis et perituris transferunt in meliora, ad appetendam justitiam evangelicam, ita ut præ ejus desiderio, corporis famem sitimque libens patiantur, quippe in quâ, dum hic vivitur, semper sit quod merito esuriatur et sitiatur, semper operi et profectui locus: qui gnavior adeo incommodè jam congruè exigitur, divitiis, honoribus et voluptatibus mundi, superatis, id quod isto inferiorum futi gradum.

SATURABIMINI, recumbentes cum Abraham et Isaac et Jacob in regno *celorum*, dum apparuerit, *gloria Dei*, Psal. 16, v. 15. Saturabuntur autem pane celesti qui famem omnem excludit; saturabuntur justitiâ quam esuriunt; donabuntur enim perfectâ omnibusque numeris absolutâ justitiâ, qualis hæc in vitâ nemini datur, in futurâ præmi loco servatur. Saturabuntur omnino generis bonis, quia nihil deerit inebrietatis ab ubertate domus Dei, Psal. 35, v. 9, adeoque Deo ipso saturabuntur, honorum omnium fonte, qui solus sufficit, quinimò solus potest omnimodam humane menti satietatem afferre: *Cælesti enim nos ad te* (Augustinus, lib. 1, cap. 4, confitebatur, et iniquitum est cor nostrum donec requiescat in te. Saturabuntur verò plenè, ita ut famem nulla unquam recursura sit; et sine fastidio saturatis erit, quia absque inedia appetitus. Temporalia nulla possunt aut corpori aut animo humano saturitatem afferre: corporis enim famem perpetuò recurrit, animi verò desiderio satisfactum nunquam est; et, si quidem aliquando satietas esse videatur, plus illa fame ipsa plerumque cruciat. Vitæ operam hæc in vitâ saturitatem consequuntur qui justitiam æquanimiter dant, quippe quibus nihil desit quod ad æternæ vite saturitatem aliquando consequendam necessarium sit, juxta illud: *Qui venit ad me, non esurit: et qui credit in me, non sitiit unquam*, Joan. 6, v. 35.

BEATI QUI NUNC FLETIS, id est, lugetis. Verè paradoxon. Mundus enim eos hic arbitratur beatos, qui à merore luctuque alieni, rebus omnibus ex animi voto succedentibus, vitam lætam et amœnam ducunt, jucundis mundi voluptatibus perfruuntur, jocos et lepdis ribibus vacant, parataque habent solamina mille malorum; beatus verò Dominus, contra totos mundi sententiam, luctum quo oblectamenta mundi omnia subjungantur, eaque que luctum pergunt, beatificat. Beatos prædicat eos qui, inquam, deum judicio hominum tristem, à voluptatibus, inquam, sæculi et carnalibus concupiscentiis alienam; qui, intelligentes nihil esse lætitiæ in rebus humanis, ea sibi hoc in exilio ob oculos ponunt, que luctum gignunt, sua alienaque peccata, carnem spiritui rebellem, et cætera hujusmodi, denique quibus parum aut nihil prosperè

mem et sitim tolerant, sive voluntariis se jejuniis macerando, sive ab aliis illatam amore justitiæ tolerando. Unde Paulus 2 ad Corinth. 11, v. 12, de fame, et siti, et jejuniis, multis se commendat, sicut et 1 ad Corinth., c. 4, v. 11. Quia in futuro SATURABIMINI, expletâ fame ac siti corporali, quam passi sumus, impletâ illa esurie ac siti justitiæ, propter quam passi sumus, quia in celo plenè ex omni parte justitiâ donabuntur. Hanc saturitatem pulchrè describit Isaias c. 65, v. 17.